

THE UNIVERSAL ROMANIAN: ALEXANDRU BUSUIOCEANU

Mariana Cunțan

PhD Student, "Lucian Blaga" University of Sibiu

Abstract: The article presents the personality of Alexandru Busuioceanu (1896- 1961), one of the best Romanian art critics, especially during his exile in Spain, prolonged until his death. He was an universal citizen, brilliant in many fields (translations, history, poetry, literary critics) and in the same time, in different languages (Spanish, Italian, French). Was considered by the Spaniard one of the most gifted Spanish poets. His identity was built in the middle of an alterity that did not alter his personality. His message to the new generations was that : the culture is the unique solution to consciously save humanity's value.

Keywords: exile, identity, universality

Profesor, poet și istoric, Alexandru Busuioceanu este una dintre cele mai importante personalități din cadrul exilului intelectual în Spania. S-a născut în 10 octombrie 1896, la Slatina, lângă Ploiești, în sud- estul României. Imediat după terminarea studiilor, se mută la București unde intră în contact cu mediul cultural efervescent al capitalei la început de secol.¹

Între 1918-1920 scrie articole pentru revista „Junimea” și deși este pentru o scurtă perioadă voluntar în Primul Război Mondial, își intensifică raporturile de colaborare cu presa. Scrie pentru revista „Arena”, devenind directorul acesteia. Este co- redactorul revistei „Luceafărul”, alături de Nichifor Crainic, unde publică diverse articole.

Mai târziu, în 1921, creează revista „Gândirea” care devine repede un punct de referință pentru cultura românească și care beneficiază de contribuția unor intelectuali eminenți, printre care Nichifor Crainic, Lucian Blaga și Cezar Petrescu. Deși chestiunile strict politice îi sunt străine, Alexandru Busuioceanu face o alegere precisă, fără echivoc, în cadrul unui context cultural definit prin gravitatea a două fracțiuni: una cu caracter de dreapta, condusă de Crainic, iar cealaltă, puternic încadrată curentului filo- marxist, dirijată de Mihail Ralea.

Asocierea cu Crainic se dovedește a fi o alegere fericită, întrucât îi permite o mai mare libertate de mișcare și expresie, cât și pentru că „Gândirea” tocmai datorită vastei popularități, va avea un ecou important chiar și după exil, convertindu-se într-o ancoră culturală de o importanță majoră.

Alexandru Busuioceanu a demonstrat o remarcabilă înclinație spre interdisciplinaritate, dat fiind că reușește să scrie despre lucruri diverse, ocupându-se în același timp de antropologie, critică literară, științe umane și istorie. Pregătirea sa îi permite să acorde atenție unor subiecte variate, precum și să-și manifeste predispoziția spre cercetare.

Între 1920 și 1922 decide să elaboreze o teză de doctorat. Realizează astfel studii la Viena sub supravegherea lui Josef Strzygowski, iar doi ani mai târziu se întâlnește la Roma cu vechiul său profesor, Vasile Pârvan, director al „Școlii Românești”. În capitala italiană

¹ Studiile biografice despre Alexandru Busuioceanu sunt destul de puține : cităm *Alexandru Busuioceanu în Spania*, extras dintr-o conferință organizată în 1966 la Salamanca, publicat de Romae în același an și semnat de George Ciorănescu, dar și *Un poet român în Spania*, de Alexandru Ciorănescu, Institutul Universitar “ Rouman Charles I”, Mac-Mahon, Paris, 1962

obține primul post: este docent în istoria artei la centrul lui Pârvan. În plus publică în diverse reviste din domeniul său și are posibilitatea de a finaliza o monografie despre Pietro Cavallini (publicată în 1930), una despre Daniele da Volterra (1932) și o alta despre Franco Bolognese (1934).

În 1937 organizează o importantă expoziție al cărei subiect este opera lui El Greco și atrage atenția numeroșilor specialiști avizați în domeniu. Între timp publică în revista „România” care va apărea la New York până în anii 1950. La începutul anului 1940, se întoarce în România unde acceptă posturi în guvernul de orientare fascistă a lui Ion Antonescu. Este directorul Centrului de Documentare al Ministerului de Propagandă, consilier tehnic la Ministerul de Afaceri Externe și în sfârșit, consilier la Ambasada Română de la Madrid, unde ajunge în 1942 pentru o perioadă, profilată inițial scurtă, până la doi ani de viață în capitala spaniolă.

Răsturnarea politică din 1944 nu îi îngăduie o întoarcere imediată în patria sa. Ca urmare a noilor dispoziții venite din România în ce privește reocuparea locurilor de muncă, se vede nevoit să renunțe la propria slujbă. Prieteni pe care între timp îi cunoscuse pe durata diverselor șederi în străinătate, își iau responsabilitatea să îl ajute să obțină Catedra de Limbă și Literatură română în Madrid. Câțiva ani mai târziu fondează Institutul Cultural Român, devenind și primul director al acestei Instituții.

Este momentul când începe exilul. Reîntoarcerea în România, după înăsprirea raporturilor noului guvern comunist român cu acei români ce își au rezidența în afara granițelor, dobândește trăsăturile unui vis irealizabil și treptat Alexandru Busuioceanu se va deprinde cu noul context cultural, în care reușește oricum, să se facă repede cunoscut și apreciat.

Cu toate acestea nu este o perioadă ușoară pentru scriitor. Printre suferințele cele mai profunde se numără conștientizarea imposibilității de a-și revedea familia, căreia îi este interzisă călătoria în Spania. Nu își va mai vedea soția și fiica, raporturile dintre ei limitându-se la o corespondență privată foarte densă.

Încă de la începutul exilului său este foarte preocupat de o problemă care îl interesează în mod deosebit: afinitatea culturală dintre România și Spania. Cu ocazia inaugurării Institutului Cultural Român acesta scrie:

„El fin de este Instituto era ser el órgano permanente de acercamiento cultural entre España y Rumanía, desarrollando su actividad en todos los terrenos intelectuales y manteniendo relaciones con las instituciones y personalidades culturales de ambos Países. Su programa es amplio y reflexionado: organizar un centro de documentación, constituido por la biblioteca del Instituto que será dotada para poder informar sobre Rumanía y los problemas del oriente europeo en relación con Rumanía y por un servicio de documentación referente a Rumanía y a las relaciones hispano- rumanas.”²

Deja, după primii ani petrecuți la Madrid, începe să scrie în spaniolă. Aici găsește o modalitate de a da voce unui fel de conexiune cu lumea iberică. Scrie trei volume de poezii în casteliană și diverse articole de critică literară centrate asupra poezilor spanioli contemporani. Lucrările sale sunt apreciate, fapt care dovedește perfectă sa integrare în mediul cultural

² Scopul acestui institut era de a fi un organ permanent de apropiere culturală între România și Spania, dezvoltându-și activitatea pe toate filierele intelectuale și menținând relații cu instituțiile și personalitățile culturale din ambele țări. Programul lui era amplu și își propunea să organizeze un centru de documentare, constituit din biblioteca Institutului care să fie dotată pentru a putea da informații despre România și problemele europene referitoare la România și la relațiile hispano- române. Extras din articolul lui Mircea Anghelescu, „Alexandru Busuioceanu en España: poeta y profesor” *Revista de Filología Románica*, n. 7, 2011, p.19-29 (trad. Mariana Cunțan)

spaniol postbelic. Este prieten cu scriitori ai literaturii spaniole din primii ani ai franchismului, cum ar fi: Carlos Edmundo de Ory sau Pilar Gómez Bedate.

Acesta din urmă spunea că Alexandru Busuioceanu este unul dintre primii oameni care au vorbit în Spania despre poezie înțeleasă nu doar ca literatură ci și ca mod de cunoaștere. Acest concept este preluat din cultura românească și apoi va fi asimilat de către alte contexte literare. Această idee de „poezie a cunoașterii“ este concretizată în texte poetice, reunite în trei volume publicate între 1946 și 1951.

Primul volum se intitulează „Poeme patetice“ și este publicat în colecția „Mesaje“. Critica spaniolă a epocii întâmpină cu entuziasm o scriitură elegantă. Ultimul său volum, „Proporción de vivir“ apare în 1954, în revista „Insula“. Scriitorul vrea să prezinte criticilor problema limbii. Acesta afirma că forma o constituie casteliana, dar vehicolul ocult rămâne limba română. Mesajul dureros al limbii natale transpare cu putere prin limba adoptată, filtrând anumite particularități lexicale și sintactice, care nu compromit însă coerența textului.³

Autorul pare că nu consideră poezia ca o secțiune a literaturii ci ca o tehnică de cunoaștere, care se folosește de metaforă. Universul poetic al autorului este un conflict permanent și dureros între dimensiunile existenței. Timpul, vocea a trecutului, asigură un continuum temporal cu prezentul și transformă memoria în existență veritabilă.

Potrivit lui Alexandru Ciorănescu, poezia lui Busuioceanu depășește limitele dimensiunii fragile a poetului român de expresie spaniolă, în măsura în care este o scriitură spaniolă inconfundabilă și care aduce în mediul iberic noutate în termeni de formulă poetică.

Este poetul unei solitudini patetice, exprimată prin analiza tematicii distanței fizice și spirituale a unui centru. Acest spațiu fictiv, loc al speranțelor și proiecțiilor utopice, contribuie la crearea unui univers izolat de orice contaminare a realității. Solitudinea este la Busuioceanu o aspirație mai mult decât o condiție obligatorie.

„Poeme patetice“ este o carte care prezintă iubirea ca refugiu, în timp ce „Proporción de vivir“ trece dincolo de conceptul iubirii pământene căutând valorile interioare ce depind exclusiv de individ. Aceasta reprezintă căutarea unui nou mod de viață, a unui echilibru între o sensibilitate acută și erudiție. Prin intermediul armonizării între cele două sfere, se obține o acceptare a realității sensibile pentru a o transforma într-un vis lucid în poezie.

Poetul, conform lui Alexandru Ciorănescu urmărește frumusețea în expresia ei cea mai autentică, pentru a o transforma în cuvânt. Noutatea pe care o imprimă procesului poetic este ritmul interior particular care se contopește perfect cu armonia limbii spaniole. Tocmai datorită acestei ritmicități, Alexandru Busuioceanu trebuie considerat un poet spaniol ca și cum alegerea sa lingvistică se bazează pe rațiune, deoarece limba spaniolă este mai adecvată atunci când vine vorba de reprezentarea unei lumi ideale, nu pământeste, pe care Busuioceanu și-o relevă prin intermediul scrisului.

Totuși este evident că poezia face cunoscute două lumi poetice paralele. În acest sens, exilul, temă intrinsecă a poeticii, este exprimat atingând cele două culturi ale poetului, cu modelele lor.

Identitatea poetică română se bazează pe tradiția secolului al XX-lea, luându-i drept modele pe Lucian Blaga și pe Ion Pillat, dar ținând cont și de o anumită imagine filtrată prin Spania și cultura sa. O Spanie „pelegrina” așa cum o definește Ciorănescu, chiar și ea formându-se în afara limitelor teritoriale. Din punct de vedere prozodic poetul se desfășoară cu dezinvoltură în universul consonanțelor limbii materne în asprimea și rigiditatea ei morfo-sintactică.

³ „Escorial“ reprezintă una dintre revistele cele mai apropiate regimului franchist. Reunește moștenirea altor periodice, cum ar fi „Jerarquía“ și „Vértice“ și realizează în general pe durata perioadei postbelice, o importantă activitate în domeniul literar, promovând tineri autori. Relevantă este colaborarea prestată de către personalitățile apropiate regimului.

Pentru poet a scrie în spaniolă constituie o opțiune ce răspunde pur și simplu unei exigențe expresive, nefiind o invenție poetică binară ci un mod unic de a exprima o anumită necesitate, sub o atracție semantică, muzicală sau pur fonetică.

Busuioceanu spune că se consideră poet român deși simte impulsul nestăpânit de a scrie în spaniolă. Surprinzătoarea perfecțiune stilistică provine dintr-o apropiere sintactico-lexicală ce permite transferul termenilor români în spaniolă, obținându-se acorduri sonore neașteptate.

Numeroși critici spanioli ai vremii vor analiza poezia lui Busuioceanu. De exemplu în 1948 Pablo Cabañas în „Caiete de literatură”, semnează un articol intitulat „Alexandru Busuioceanu, poet spaniol”, unde evidențiază următoarele:

“[...] El excepcional dominio de un idioma distinto al suyo natal, hasta el punto en que sus *Poemas patéticos*, en la espontaneidad, en la naturalidad y en la fluidez de sus imágenes parecen mostrarnos un poeta que escribe en su lengua vernácula. Por eso no dudamos ni un instante en dar al gran escritor rumano Alejandro Busuioceanu el título de poeta español”⁴

Forța expresivă a poetului dobândită într-o perioadă relativ scurtă de timp este semnalată și de Bartolomé Mostaza, care în urma publicării primei colecții de poezii afirmă :

„Excelente piezas líricas éstas que, en un castellano que se diría mamado, brinda el poeta de Rumanía. Forma versolibrista, pero el contenido se ajusta a una expresión clarificada por un noble pensar y por una romantica imaginaria [...] Un mundo elemental, sin paisaje, como de génesis, sirve de fondo armonizador.”⁵

Melchor Fernández Almagro, membru al Academiei „Real” îi aduce laude scriitorului român, folosindu-se de o limbă diferită față de cea maternă:

„Nada de improvisación, pues, en el hispanismo del escritor rumano, y sin forzar demasiado nuestro juicio, por vía analógica cabía hallar cierta relación entre las formas plásticas, de la pintura española y la de esta poesía, tan sutil como se quiera, pero corpórea, mórbida, tangible, tal como se realiza en la composición, *verbi gratia*, llamada *Tu cuerpo se encendió en la luz*.”⁶

Într-un articol din 1949, în schimb, Eugenio Fratos se centrează pe caracterul intim al poeziei lui Busuioceanu:

⁴ “ [...] Domeniul excepțional al unei limbi distincte față de cea natală, până în punctul în care *Poemas Patéticos*, prin spontaneitatea, naturalitatea și fluiditatea imaginilor sale ne arată un poet care scrie în limba sa autohtonă. De aceea nu avem niciun dubiu în a da marelui scriitor român Alexandru Busuioceanu, titlul de scriitor spaniol, Pablo Cabañas, “ Alejandro Busuioceanu, poeta español”, *Cuadernos de Literatura*, vol. III, nn. 8-9, 1948, p. 339 (trad. Mariana Cunțan)

⁵ “Excelente piese lirice, acestea care, într-o casteliană alintată, dau strălucire poetului român. Forma *versolibristică*, dar conținutul se ajustează unei expresii clarificată de o gândire nobilă și o viziune romantică [...] O lume elementară, fără peisaje, ca de geneză, servește de fond armonizator ”. Bartolomé Mostaza, “Alejandro Busuioceanu”, *Ya*, 1948. (trad. Mariana Cunțan)

⁶ “Nicio improvizare, hispanismul scriitorului român, fără să forțeze prea mult judecata noastră, pe cale analogică, a legat adevărate relații între formele plastice ale picturii și poeziei spaniole, atât de subtil cum se vrea, dar corporală, morbidă, tangibilă, așa cum se realizează în compoziția, *verbi gratia*, intitulată *Tu cuerpo se encendió en la luz*”. Melchor Fernández Almagro, „Un rumano, poeta español”, *La Vanguardia*, 1948 (trad. Mariana Cunțan)

„ Este libro del poeta rumano, ya también español, Alejandro Busuioceanu atestigua la presencia de un espíritu en el mundo , es decir, la existencia en la descubierta del mundo de un espíritu singular que con él lucha y se funda , en gigante y patética cosmomagia, oscilando entre la comunión y la distancia. Esto da a su poesía, quero decir a su agónica creación , esa doble y trasmutable vertiente a lo exterior y a lo interior; ese fantasmagórico dinamismo y esa entrevisión de sí y de lo divino, en el *entreclamor* de que el poeta gusta hablar”⁷

Cu toate acestea, așa cum afirmă Mircea Anghelescu⁸ , unul dintre articolele cele mai interesante poartă semnătura lui José Luis Cano:

„ Un poeta y escritor rumano que vive hace años en España. Alejandro Busuioceanu, ha intentado una experiencia poética verdaderamente difícil, pero que ha sabido realizar airoosamente. Para un poeta, escribir en lengua distinta de la materna, es siempre empresa ardua y llena de peligros, pues no basta con dominar el idioma ajeno, sino que es necesario compenetrarse, en el *ser* poético de esa lengua- ritmo interior y exterior, cadencia del verso, propiedad lírica del vocabulario, etc. [...] Busuioceanu ha querido escribir en castellano sus poemas, y el resultado de su experiencia acaba de ver la luz en un hermoso libro: *Poemas patéticos*. Difícilmente se adivinaría a un escritor extranjero en el lenguaje poético de este libro. [...] Todo el libro es, en realidad un continuado poema amoroso , en que el poeta habitante de un País latino- el nuestro- canta su dicha y su libertad ganadas en el amor. Pero este amor viene del Norte , de un paisaje de nevados abetos y mares helados, y en el contraste de ese estático País de la amada y el sol ardiente del Sur [...],”⁹

Participă în calitate de poet, la diverse conferințe și întâlniri. În corespondența sa cu o altă scriitoare româncă, exilată în Spania, Antoaneta Bodisco, își exprimă emoția de a fi invitat la un congres de poezie la Segovia, în iunie 1952 și în iulie 1954 participă la un altul , în Santiago de Compostela unde citește o poezie de San Juan de Cruz, tradusă chiar de el în română. Este foarte entuziasmat atunci când își regăsește numele printre marii poeți spanioli, într-un manual francez redactat în 1952: „Istoria ilustrată a literaturii spaniole“. Acesta scrie: “A fost publicată o carte la Paris, scrisă de doi autori francezi pe care nu-i cunosc [...] O carte pentru școli și Universități. ”¹⁰

Amintit într-o secțiune finală a cărții drept “poet spaniol de origine română”, Busuioceanu este poziționat între poeții importanți ai momentului, o notă plăcută și o fază

⁷ “ Această carte a poetului român deja spaniol, Alexandru Busuioceanu, atestă prezența unui spirit în lume, adică existența în descoperirea lumii a unui spirit singular care cu el luptă, în gigantica și patetica cosmomagie, oscilând între comuniune și distanță. Aceasta dă poeziei sale, adică creației sale agonice, această dublă și transmutabilă magie de interior și exterior, acest dinamism fantasmagoric și această întrevedere de sine și de divin, în *entreclamor* despre care poetul vorbește cu drag “. Eugenio Fratos, “El intenso patetismo de Alejandro Busuioceanu “, *La Hora*, 1949, p.16 (trad. Mariana Cunțan)

⁸ Ibid

⁹ “Un poet și un scriitor român care trăiește de câțiva ani în Spania. Alexandru Busuioceanu a încercat o experiență poetică într-adevăr dificilă, dar a știut să o realizeze cu veselie. Pentru un poet, a scrie într-o limbă diferită de cea maternă, înseamnă o muncă dură și plină de pericole, pentru că nu ajunge să domine o limbă străină, ci trebuie să te interpătrunzi cu eul poetic al acelei limbi- ritm interior și exterior, cadența versului, proprietate lirică a vocabularului, etc. [...] Busuioceanu a vrut să scrie în spaniolă poemele sale iar rezultatul experienței este o frumoasă carte: *Poemas patéticos*. Difícil s-ar putea ghici un scriitor străin în limbajul poetic al acestei cărți. [...] Toată cartea este de fapt un continuu poem de dragoste, în care poetul, locuitor al unei țări latine- a noastră- își cântă fericirea și libertatea câștigate în dragoste. Dar această dragoste vine din nord, dintr-un peisaj cu brazi înzăpeziți și mări înghețate în contrast cu acea țară statică a iubirii și a soarelui arzător din sud [...] “. José Luis Cano, “Cronica de poezia “, *Ínsula*, 1948 (trad. Mariana Cunțan)

¹⁰ O bună parte din corespondența dintre Busuioceanu și Antoaneta Bodisco se află la Biblioteca Națională din București.

fericită a unui intelectual care nu trebuie uitat și care va suferi pentru totdeauna din cauza distanței provocate de exil și a abandonului celor dragi.

În paralel cu activitatea sa poetică, acesta desfășoară și o activitate de istoric și istoriograf, bogată și entuziastă. Este autorul unui text care îi va aduce premiul “Juan Valera” (Asociación de amigos de Juan Valera), în 1952, în cadrul căreia susține că una dintre femeile iubite a fost româncă Lucia Paladi, văduvă a românului Cantacuzino-Pășcanu. Opera sa se intitulează „Una historia romántica : Don Juan Valera y Lucia Paladi” și reprezintă un singur exemplu al căutărilor sale cu caracter istoric. De menționat, pe aceeași linie, un volum ce poartă titlul de “Zamolxis o el mito Dacio en la historia y en las leyendas españolas”, publicat postum, în versiunea integrală, în 1985, în care autorul reface traseul unei moșteniri culturale lăsate de poporul dac celui spaniol.

Este vorba despre o muncă complexă, apreciată și în ziua de azi, citată de cei interesați, mai ales în România și care își propune să fixeze istoria spaniolilor nu în izvorul latin, ci în cel dac și getic al antichității, idee sprijinită de Vintilă Horia, care vede similitudini perfecte între unele tradiții spaniole și cele de proveniență dacică. Cartea este publicată în format mic, în 1953, intitulată “*Historia y destino*”, la revista “*Oriente*”.¹¹

Alexandru Busuioceanu este astăzi un autor situat în centrul unor serii de studii care vizează reabilitarea istorică și literară a personalităților exilului. Se urmărește salvarea dimensiunii sale de scriitor român, legătura sa sfâșiată de exil cu România și cultura națională.

- BIBLIOGRAPHY

-
- Anghelescu, Mircea, “Alexandru Busuioceanu en España: poeta y profesor”, *Revista de Filología Románica*, n. 7, 2011
- Busuioceanu, Alexandru, „Historia y destino”, *Oriente*, n. 3, 1953
- Cabañas, Pablo, “Alejandro Busuioceanu, poeta español”, *Cuadernos de Literatura*, vol. III, n. 8-9, 1948
- Cano, José Luis, “Crónica de la poesía”, *Ínsula*, 1948
- Fernández Almagro, Melchor, “Un rumano, poeta español”, *La vanguardia española*, 1948
- Fratos, Eugenio, “El intenso patetismo de Alejandro Busuioceanu”, *La Hora*, 1949, p. 16
- Mostaza, Bartolomé, “Alejandro Busuioceanu”, *Ya*, 1948
-

¹¹Alexandru Busuioceanu, „Historia y destino”, *Oriente*, n. 3, 1953